

فصل ۲:

مبانی هستی شناسی علم مدیریت

نسخه شماره دو / زمستان ۱۳۹۸
<http://facultymembers.sbu.ac.ir/tavallaei>

تهیه و تنظیم:
دکتر روح اله تولایی
عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام
و دانشگاه شهید بهشتی

- همانطور که در فصل پیش اشاره شد، علوم در مبانی فلسفی خود متفاوت هستند.
- در همین راستا، مبانی فلسفی علوم انسانی و اجتماعی از جمله علم مدیریت، از دیدگاه اسلامی با سایر دیدگاه های سکولار متفاوت است. این تفاوت ها را می توان در مبانی هستی شناختی، معرفت شناختی و انسان شناختی هر یک از آنها مشاهده کرد.
- هستی شناسی، معرفت شناسی و انسان شناسی، با وجود داشتن ارتباط تنگاتنگ، قابل تحویل یا تقلیل به یکدیگر نیستند و رابطه ی آنها مستقیم است.
- در این فصل به تبیین مبانی هستی شناسی (Ontology) علم مدیریت از دیدگاه اسلامی می پردازیم.

مفهوم هستی شناسی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- در مبانی هستی شناسی که بخشی از دانش فلسفه است، ماهیت و ویژگی های جهان هستی، چرایی جهان هستی و غایت جهان هستی تبیین و بررسی می گردد.
- چگونگی شناخت و فهم نسبت به جهان هستی تأثیر مستقیم بر چگونگی تولید، تبیین و تدوین علم مدیریت دارد. صاحب نظران علم مدیریت با استفاده از داده های علمی، ذهنی و تجربی خود جهان هستی را تفسیر می کنند بر همین اساس فهم های متعددی نسبت به ماهیت، چرایی و غایت جهان هستی وجود دارد.
- دین مبین اسلام با پشتوانه وحی، تعریفی از جهان هستی ارائه کرده است که فرا تر از داده های علمی، ذهنی و تجربی بشر است.
- پرواضح است که چنین تصویر و تعریفی از هستی، سایر شئون دینی و عرفی را تحت تأثیر خود قرار می دهد. بنابراین شناخت جهان از منظر دین اسلام به شناخت انسان منتهی می شود و شناخت انسان از منظر اسلام نیز سمت و سوی مدیریت را مشخص می کند. از این روست که برای ترسیم مبانی تئوریک مدیریت، باید شمه ای با هستی شناسی آشنا بود.

مفهوم هستی شناسی_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- بر اساس آموزه های دین مبین اسلام، جهان هستی حاصل مشیت حکیمانه خداوند متعال است که با نظمی هماهنگ و هدفی مشخص به سوی تکامل پیش می رود.
- در میان موجودات جهان هستی، "انسان" به عنوان اشرف مخلوقات، از جایگاه ویژه ای برخوردار است. انسان با مسئولیتی که بر عهده دارد برای سیر تکامل خود و جامعه انسانی در جهان هستی، نیازمند شناختی دقیق از ماهیت هستی، چرایی هستی و غایت هستی می باشد.

«وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (اسراء: ۷۰)

و به راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا [بر مرکبها] برنشانیدیم و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم و آنها را بر بسیاری از آفریده های خود برتری آشکار دادیم

مفهوم هستی شناسی_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ خداوند، برای این که اسماء و صفات خود را متجلی سازد جهان هستی و انسان را آفریده است. سپس برای سریان و جریان اراده خود بروی زمین و همین طور نشان دادن راه سعادت و کمال و اخبار از غیب، از طریق وحی، پیامبرانی را مبعوث نمود. این پیامبران علاوه بر انجام وظیفه رسالت و هدایت، در بسیاری موارد مدیریت جامعه تحت هدایت خود را نیز عهده داری می کردند.

«وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (بقره: ۱۲۴)

و آنگاه که خداوند، ابراهیم را به انواع فرمانها آزمایش کرد و با سرافرازی از آزمایش بیرون آمد از جانب خداوند به او گفته شد من تو را به امامت و مدیریت مردم برگزیدم. ابراهیم گفت: آیا این پیشوایی به فرزندان من خواهد رسید. فرمود: امامت و مدیریت من به ستمگران نمی رسد.

مفهوم هستی شناسی از دیدگاه صاحب نظران غربی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ دسلر هستی شناسی را تعیین مرجع انضمامی یک گفتمان تبیینی می داند، یعنی ساختارهای جهان واقعی (اشیا و واحدها) و فرایندهایی که یک نظریه مطرح می کند و در تبیین و تفسیر خود به آنها می پردازد (Dessler, 1989: 445)

➤ اونف می گوید: بحثهای هستی شناختی به جهان چنانکه گویی ما موجودیت آن و نه خصوصیات آن را مسلم و قطعی فرض می کنیم، اشاره دارد (Onuf, 2002: 126)

ابعاد اصلی مبانی هستی شناسی اسلامی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- براساس دیدگاه علامه طباطبائی در تفسیر المیزان، ابعاد اصلی مبانی هستی شناسی، که شامل مفاهیم و پیش فهم های ما درباره جهان هستی و ویژگی های آن است به شرح زیر می باشد (قاضی زاده و دیگران، ۱۳۹۴):

(۱) اصل توحید در جهان هستی

- هستی شناسی نظام اجتماعی قرآن تک قطبی و تک محور، و بر اصل توحید پایه گذاری شده است؛ لذا فرضیه چند خدایی و چند دستگی رد می شود.

«لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ» (انبیاء: ۲۲)

- در این نگرش، عالم هستی به نوعی نشانه و علامت است، نشانه بودن دلالت بر این دارد که عالم طبیعت دارای معنی است بدین صورت که هستی خالق دارد و آن چه در آن است برای انسان خلق شده و همه هستی از خداست. / خداوند در همه اجزاء نظام اجتماعی و عوامل انسانی از جمله سطوح مختلف مدیریت حضور دارد و همه پدیده های خلقت با اراده خداوند هماهنگ است.

- تنها خداوند، مالک و رب حقیقی آسمان و زمین و تمام مخلوقات بوده و تنها اوست که هر حکمی را بخواهد در عالم اجرا می کند. و تدبیر همه امور عالم و هدایت آن بر عهده اوست.

«وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا» (نساء: ۱۳۲)

ابعاد اصلی مبانی هستی شناسی اسلامی_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۲) سلسله مراتبی بودن جهان هستی

- هستی شناسی اسلامی فقط به جهان مادی طبیعت منتهی نمی شود، بلکه آن پایین ترین مرتبه هستی است.
- جهان هستی در یک تقسیم بندی به سه عالم تقسیم می شود: عالم عقل (عالم مجردات)، عالم مثال (عالم برزخ)، عالم ماده. از نظر وجودی عالم عقل، علت وجودی عالم مثال و عالم مثال، علت وجودی عالم ماده است. عالم عقل به لحاظ نزدیکتر بودن به مبدا اول، مقدم ترین و بالاترین عالم از نظر وجودی بوده و سرانجام همه عوالم به علت وجودی خویش بر خواهند گشت.
- از دیدگاه قرآن عالم ماده، مسیر و ابزاری برای رسیدن به عالم عقل است و سرای دنیوی، هدف نهایی زندگی بشری نیست و محدود به مکان و زمان است و همه چیز در آن به تدریج ایجاد می شود در حالی که در عوالم دیگر چنین نیست.
- نتیجه عملی این مبنا آن است که عالم ماده و جهان طبیعت آخرین نقطه حرکت و تحول انسان نیست، بلکه ابزاری است که انسان با زندگی در آن، مقدمات رسیدن به عالم بالاتر و کمال خویش را کسب می کند. بر خلاف تمدن غربی که رسیدن به ماده را اعم از ثروت و قدرت هدف نهایی فعالیت خویش قرار داده است و برای رسیدن به این هدف، همه چیز حتی عقل و خرد را زیر پا می گذارد.

ابعاد اصلی مبانی هستی شناسی اسلامی_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

۳) غایت‌مندی جهان هستی

- در هستی شناسی اسلامی، خداوند جهان را هدفمند خلق نموده و نظام جهان، نظام احسن و اکمل است و خلقت آنها بازیچه و لهو و لعب نیست.
- غایت‌مندی جهان هستی، مستلزم اعتقاد به معاد، قیامت، حساب، عقبی و... است.
- لذا، فعل خداوند از این جهت "حق" یا "غایت‌مند" است که در ماوراء خود و بعد از زوال آن فعل، اثر و دنباله و هدفی باقی می ماند.
- نتیجه عملی این مبنا، آن است که انسان در هیچ یک از افعال خویش، جز به ذات خداوند، به فاعل دیگری اتکا ننماید و غایت دیگری را نگزیند و در فاعلیت خود، به قوه و نیروی خداوندی که به او ارزانی داشته، اتکا نماید.
- از دیگر نتایج عملی آن است که اعتقاد به معاد، سبک زندگی و مدیریت انسان را در دنیا تغییر می دهد و موجب می شود که انسان همواره خواست خداوند را در تمامی اعمال و رفتار خویش لحاظ نموده و زندگی دنیوی را با عبودیت و اطاعت از قوانین دین الهی منطبق نماید.

ابعاد اصلی مبانی هستی شناسی اسلامی_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۴) وجود روابط متقابل در جهان هستی

➤ اجزای عالم با همه اختلافات و تنوع، ارتباط تام و تنگاتنگ با هم دارند و رابطه علت و معلول در سراسر عالم هستی وجود دارد و هر پدیده با موجود مادی و عوارض آن و همه حوادث علی دارند که وجود آن را اقتضا می نماید.

➤ تمام هستی - به ماهو وجود - وحدت دارند و به هم مرتبط هستند و به صورت یکپارچه و کل، از نظامی وسیع و دائم تبعیت می کنند و تحولات آنها تابع این نظام وسیع و ثابت است، هیچ لغزش، اشتباه و استثنایی در آن وجود ندارد و همه از تدبیر خداوند نشأت می گیرند.

«ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ» (روم: ۴۱)

طبق این آیه، نعمتهای جهان و با بلایای طبیعی، نمود خارجی عمل انسانهاست و اگر انسان در مسیر فطرت و بر طبق رضای خداوند عمل نماید و راه اطاعت را پیش گیرد، نزول خیرات و برکات بر جهان افزایش می یابد و حوادثی چون خشکی دریا، هلاکت امتهای، سلب امنیت، شیوع ظلم، بروز جنگها، سیل، زلزله، طوفان و... در جهان از بین می رود.

«وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ» (شوری: ۳۰)

طبق این آیه، موضوع انعکاس عمل گاه به اولاد و نسل انسان نیز سرایت می کند، مگر اینکه خداوند از سرایت و انتشار عمل آنها جلوگیری نماید.

ابعاد اصلی مبانی هستی‌شناسی اسلامی_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۵) تشریع بر اساس تکوین

- خداوند دو نوع کتاب برای هدایت بشر تعیین نموده است: اول، کتاب تکوین که حاکی از نظم و ترتیب عالم و نشانگر خالق یکتاست. دوم، کتاب شریعت یعنی قرآن که ترجمان کتاب تکوین است و مردم را به سپر در زمین و آسمان و کشف رموز آن دعوت نموده است.
- خداوند عالم تکوین و جهان هستی را فقط به خاطر انسان خلق نموده است تا انسان بتواند در آن به کمال حقیقی خود نایل آید:

«هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا...» (بقره: ۲۹)

- قوانین اسلام طوری تشریع شده است که همواره با فطرت و خصوصیات تکوینی او هماهنگ است و خداوند تکلیف ما را یطاق تشریع ننموده است:

«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ...» (روم: ۳۰)